

Алла Петрівна Чиж,
аспірант відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ МВС України,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1116-9085>,
e-mail: alla_988@ukr.net

Психологічна експертиза як науково-обґрунтований метод установлення завданої моральної шкоди під час розслідування умисного пошкодження майна правоохоронця

Alla Chyzh

Forensic Psychology Analysis as Scientifically Sound Method of Moral Harm Determination Caused while Investigation of Intentional Damage to Enforcement Officer Property

Анотація. Розглянуто можливості й деякі проблемні питання призначення судових психологічних експертиз під час розслідування умисного пошкодження майна працівника правоохоронного органу; обґрунтовано, що вони є єдиним науково-обґрунтованим методом установлення розміру моральної шкоди, завданої потерпілому.

Ключові слова: умисне пошкодження майна, працівник правоохоронного органу, моральна шкода, психологічна експертиза.

Abstract. Possibilities and some issues of appointment of Forensic psychology analyses while investigation of intentional damage to law enforcement officer property are considered; it is substantiated that they are the only scientifically substantiated method of determination amount of moral harm caused to the victim.

Keywords: intentional damage to property, law enforcement officer, moral harm, forensic psychology analysis.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України), свідчить, що ці кримінальні правопорушення доволі часто вчиняються в умовах очевидності. Тобто злочинні дії мають відкритий характер, а внаслідок їх реалізації завдано не тільки майнову, а й моральну шкоду.

Під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. У постанові Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немай-

нової) шкоди» визначено, що моральна шкода може полягати у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я; у порушенні права власності (серед іншого — інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом; у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [1].

Установлення розміру завданої шкоди, зокрема моральної, є однією з обставин, що підлягає з'ясуванню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України). Вирішення завдань, зокрема підтвердження психотравмувального впливу події злочину на потерпілого, можливого розміру грошової компенсації за завдані страждання (моральної шкоди) здійснюється під час проведення судової психологічної експертизи.

Значення та можливості судових психологічних експертиз у кримінальному провадженні вивчали вітчизняні й зарубіжні науковці, однак ці аспекти саме під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України) донині повноцінно не розглянуто, що й обґрунтовує необхідність дослідження цих питань.

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної нами категорії злочинів, можемо констатувати, що слідчі майже не вживають належних заходів, спрямованих на підтвердження завдання потерпілому моральної шкоди. Навіть під час допитів потерпілих не ставлять відповідних запитань, а в матеріалах справи зберігають тільки копію отриманої потерпілим пам'ятки про його права й обов'язки, у якій (поміж іншого) визначено право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди (п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК України). Тобто можливостей психологічних експертиз у кримінальних провадженнях досліджуваної нами категорії на належному рівні не використовують.

Подібна практика склалася через те, що окремі представники правоохоронних і правозастосовних органів спростовують вагоме значення висновку експерта, складеного за результатами

проведеної судової психологічної експертизи. Ми ж, навпаки, є прихильниками тієї позиції, що висновок експерта (у питаннях оцінки завданої потерпілому моральної шкоди та розміру її грошового відшкодування) є єдиною науково-обґрунтованою гарантією реалізації права потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди [2, с. 262].

Вагомість значення експертного висновку полягає в тому, що саме під час психологічної експертизи здійснюється об'єктивна оцінка індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивотвірних чинників психічного життя і поведінки, емоційних реакцій і станів та їх зв'язок з обставинами справи. Безперечно, за своєю суттю встановлення таких обставин потребує застосування спеціальних психологічних знань, які не є професійними для слідчого, а тому їх слід вирішувати саме в межах експертного дослідження.

Окрім підтвердження психотравмувального впливу події злочину на психіку потерпілого, під час проведення психологічної експертизи можна вирішити питання про визначення розміру грошового відшкодування моральної шкоди. Експертний висновок у цій частині матиме науково-рекомендаційний характер, адже відповідно до ч. 3 ст. 23 ЦК України, розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначає суд залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних і душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, що мають істотне значення. Під час визначення розміру відшкодування враховують вимоги розумності та справедливості [3]. Водночас (за наявності такого висновку в матеріалах кримінального провадження) суд повинен буде надати йому оцінку, а незгода з експертизою потребуватиме процесуально обґрунтованого мотивування [4].

Непризначення судових психологічних експертиз на стадії досудового розслідування, а також невжиття заходів щодо їх ефективного проведення призводить до того, що суди, оцінюючи факт завдання моральної шкоди та розмір грошового еквівалента завданої шкоди, беруть за основу суб'єктивну оцінку потерпілого, надану цим фактам. На нашу думку, така практика певним

чином не відповідає засадам законності, адже вирішення цього питання потребує застосування спеціальних психологічних знань, а отже, слід призначати експертизу (ч. 1 ст. 242 КПК України).

У зв'язку із цим доходимо висновку, що судова психологічна експертиза в кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, має вагоме значення. Висновок, складений за результатами експертного дослідження, є єдиним науково-обґрунтованим методом підтвердження психотравмувального впливу події злочину на психіку потерпілого та способом встановлення грошового еквівалента завданої моральної шкоди. Тому перспективним напрямом діяльності вчених і працівників науково-дослідних установ має стати розроблення ефективних рекомендацій із призначення та проведення психологічних експертиз, а також подальше впровадження їх у практику розслідування злочинів цієї категорії.

Перелік джерел посилання

1. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму ВС України від 31.03.1995 р. № 4 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 03.02.2022).
2. Гусева В. О. Сучасні можливості психологічних експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2021. Вип. 3 (95). С. 256–267.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/435-15/ed20220101#Text> (дата звернення: 03.02.2022).
4. Шевцов С. О., Тимошенко А. І. Визначення розміру моральної шкоди: правові засади та експертні методики. Інформаційний лист / Експертна служба МВС України. Харків, 2011. 48 с.